

МРНТИ 14.29.29

УДК 376.33

*Байтокова Гаухар Сабитовна,
№17"Ер Төстік" балабақшасының логопед-мұғалімі, Астана қаласы, Gauxar61@bk.ru*

СӨЙЛЕУ ТІЛІ ЖАЛПЫ ДАМУМАҒАН БАЛАЛАРМЕН АРНАЙЫ БАҒЫТТАЛҒАН ТҮЗЕТУ ЖҰМЫСТАРЫ

Аңдатпа

Сөйлеу тілінде кемістігі бар балалармен жүргізілетін түзету жұмысында дыбыстардың айтылу артикуляциялары, дыбыстарды машықтандыру, ажырату жұмыстары, сөзұйқастармен ұсақ қозғалыстардың дамуына ойын жаттығулар көрсетілген және логопедиялық жұмыстың ұйымдастырылуы ұсынылған. Берілген жаттығуларды оқыту, тәрбиелеу үрдісінде, жалпы және жеке жұмыс түрлерінде қолдануға болады.

Түйін сөздер: артикуляция, патология, фонематикалық есту қабілеті, тіл мүкістігі, сөзұйқастар.

*Байтокова Гаухар Сабитовна,
Учитель-логопед детского сада №17"Ер Төстік", г. Астана, Gauxar61@bk.ru*

СПЕЦИАЛЬНО ОРИЕНТИРОВАННАЯ КОРРЕКЦИОННАЯ РАБОТА С ДЕТЬМИ С ОБЩИМ НЕДОРАЗВИТИЕМ РЕЧИ

Аннотация

В коррекционной работе с детьми с дефектами речи показаны артикуляции произношения звуков, работа по отработке, различению звуков, игровые упражнения на развитие мелких движений со словами и представлена организация логопедической работы. Данные упражнения могут быть использованы в процессе обучения, воспитания, в общих и индивидуальных видах работы.

Ключевые слова: артикуляция, патология, фонематический слух, языковая тугоухость, словосочетания.

*Baytokova Gauhar Sabitovna,
Teacher-speech therapist of kindergarten No. 17"Er Tostik", Astana, Gauxar61@bk.ru*

SPECIALLY ORIENTED CORRECTIONAL WORK WITH CHILDREN WITH GENERAL SPEECH UNDERDEVELOPMENT

Abstract

In correctional work with children with speech defects, articulations of pronunciation of sounds, work on working out, distinguishing sounds, game exercises for the development of small movements with words are shown and the organization of speech therapy work is presented. These exercises can be used in the process of training, education, in general and individual types of work.

Keywords: articulation, pathology, phonemic hearing, language deafness, phrases.

Бала сәби кезінен бастап, ана тілінде еркін сөйлей бастауға дағдыланады, ал тіл мүкістігі бар балалар еркін сөйлей алмай, айналамен қарым-қатынаста көптеген қиыншылықтарға кез болады. Тіл мүкістігін түзету қазіргі уақытта ең үлкен мәселе болып отыр. Оның пайда болу себептері әр түрлі. Егер тіл кемістін уақытында мектепке дейін түземесе, балалардың айналамен қарым-қатынасы қиынға түседі. Көп жылдық тәжірибе бойынша мектепке дейінгі жастағы тіл мүкістігі бар балалармен күнделікті тұрақты жұмыстар жүргізілсе, сөйлеу тілінің жақсаратыны дәлелденген. Сондықтан дер кезіндегі логопедиялық көмек, ықпал қажет.

Сонымен, тіл мүкістігі дегеніміз не? Тіл мүкістігі деп - сөйлеу қабілетінің психофизикалық механизмінің бұзылуы салдарынан сөйлеушінің сөйлеу тілінің қоршаған ортаға тән мөлшерден ауытқуын айтамыз. (Қ. Өмірбекова. «Логопедия») Сөйлеу тілінің бұзылуы төмендегіше сипатталады:

1. Өз бетінше пайда болады, жоғалмайды, қайта бекиді;
2. Сөйлеушінің жас мөлшеріне сәйкес келмейді;
3. Оның ерекшелігіне байланысты нақты логопедиялық ықпал жасауды талап етеді;
4. Баланың одан әрі дамуына жағымсыз әсерін тигізеді;
5. Тіл білмейтіндік – диалектизм – тіл кемістігі болып саналмайды.

Дыбыстарды дұрыс, анық айту үшін, алдымен түрлі дайындық жұмыстары, артикуляциялық жаттығулар, ауа ағынын дұрыс шығару үшін арнайы жаттығулар орындалады. Дыбысты дұрыс айтқызығаннан кейін, дыбыстың айтылу артикуляциясы еске түсіріледі. Дыбысты бекіту жұмыстары сөздер, сөйлемдер, өлең жолдары, мақал-мәтелдер, жұмбақтар, жаңылтпаштар, шағын әңгімелер қолдану арқылы жүреді.

Жүргізілетін жұмыстар барысында артикуляциялық жаттығулар арқылы балалардың тілдерінің, еріндерінің қимылдары жетіледі, ана тілінің барлық дыбыстарын дұрыс айтып үйренеді. Дыбыстардың айтылу ерекшелігін байқап, бір-бірінен ажырата біледі. Сөздік қоры толығып, байланыстырып сөйлейді.

Сондықтан жоғарыда айтылған жұмыс түрлерін мектепке дейінгі 4 пен 7 жас аралығындағы балалармен жүйелі түрде жүргізіп отырған жағдайда ғана, тіл мүкістігін түзетуге болады.

Баланың сөйлеу тілі патологиясының негізгі себептері:

1. Әр түрлі құрсақ патологиясы іштен нәрестенің дамуына зиянын тигізеді;
2. Босану кезіндегі жарақаттануы;
3. Бас сүйегінің жарақаттануы;
4. Өмірінің алғашқы жылдарындағы әр түрлі аурулар;
5. Тұқым қуалаушылық факторлар;
6. Әлеуметтік-тұрмыстық жағдайларының қолайсыздығы.

Тіл мүкістігі бар балалардың психологиялық ерекшеліктері бар. Балалардың сөздік қоры аз, жас мөлшеріне сәйкес емес, есте сақтау қабілеттері баяу дамыған, тез ұмытады, зейінділігі тұрақсыз, жалпы қимыл-қозғалыстары, ұсақ қозғалыстарының қимылдары жеткіліксіз. Фонематикалық есту қабілеті баяу жетілген. Сондықтан мектеп жасына дейінгі балалардың тіл мүкістігін уақытында түземесе, мектепке барғанда балалардың оқуы төмендейді, жазу мен оқу меңгеруі қиынға түседі. Балалар тез шаршап, мектептегі оқу барысында күрделі жағдайлар тууы мүмкін.

Түзету жұмыстарының түрлері:

1. Балаларда дыбыстардың дұрыс айтылып, қалыптасуы күрделі жұмыс, ол үшін бала сөйлеу мүшелерін дұрыс қолданып, өзінің және басқалардың сөйлеу тіліне сынаушылықпен қарап, сөйлеу тілін түсінуі керек. Осы жұмыстардың нәтижесінде 4-5 жастағы балалар дыбыстарды дұрыс, таза айтуы қажет. Бірақ көп балаларда бұл жұмыс кешігіп жүреді. Бала 5 жасқа келсе де, ол қазақ тіліне тән өзіндік дыбыстар «қ», «ғ», «ұ» «ү», «ң», және ысқырық «с», «з», «ц», ызың «ш», «ж», «ч», сонорлы «р», «л» дыбыстарын айта алмайды.

Кейбір балалар тіпті дауысты дыбыстарды анық айтпайды, ал осы дыбыстар арқылы дыбыстық, буындық талдаулар жасап, сауат ашуға дайындық жүреді. Дауысты дыбыстармен жаттығулар балалардың дауыс екпінін, дикциясын жетілдіреді.

2. Дыбыстарды дұрыс айтуға дағдыландыру үшін, ең алдымен дыбыстардың айтылу артикуляциясы беріледі. Айтылу артикуляциясымен таныстырғаннан кейін, дыбысты буын ішінде айтқызу, содан кейін сөздерде, сөйлем ішінде келтіріп жаттықтыру жүреді.

3. Дыбыстардың таза айтылуы кептеген факторларға байланысты, ең алдымен артикуляциялық аппараттың анатомиялық құрылысына, яғни тілдің, еріннің, астыңғы жақтың қозғалыстарына, артикуляциялық мүшелерінің жетілуіне, артикуляциялық

аппараттың анатомиялық құрылысындағы кемістіктерді - егер тіл тамыры қысқа болса, баланы хирург - стоматологқа жіберіп, арнайы артикуляциялық жаттығулар арқылы тіл тамырын «созамыз». Тістердің құрылысы дұрыс болмаса, ортодонт дәрігеріне жіберіледі.

Артикуляциялық аппараттың құрылымындағы еріннің, тілдің, астыңғы жақтың қимылдары жеткіліксіз болса, қимылдары баяу болады. Бір жаттығудан келесі жаттығуға көшу жылдамдығы бұзылады да, мынадай дыбыстар дұрыс айтылмайды.

«Р», «л» немесе бірнеше топ дыбыстары:

Қатаң: к, қ, с, ц, ч, ш, щ.

Ұяң: ж, з, ғ.

Үнді: р, л, н.

Сондықтан тілге, ерінге арналған артикуляциялық жаттығулар орындалады. Артикуляция жаттығуларының мақсаты - дыбыстарды дұрыс айту үшін, артикуляциялық аппарат мүшелерінің қимылдарын дамытып, тиісті мүшелерін жаттықтыру. Ең қимылды мүше - тіл болып есептеледі. Тіл бірнеше бөліктен тұрады. Олар тілдің ұшы, ортасы, түбірі, жан-жағы. Тілдің ұшы астыңғы тістердің астына түседі. («с», «з», «у» дыбыстарында), жоғарғы тістердің артына көтеріледі («д», «н» дыбыстарында), ауаның қысымымен дірілдейді («р» дыбысында). Түрлі артикуляциялық жаттығулар бар. Мысалы: «Күрекше», «Ине», «Шәшке», «Сағат» т.б. Дыбыстардың дұрыс айтылуына көп әсерін еріндер де тигізеді. Ерін «дүрбі» сияқты дөңгеленеді. («у» дыбысында), домалақтай дөңгеленеді, («о» дыбысында), алға қарай созылады. («ш», «ж»). Еріндердің бұлшық еттерінің қозғалысының дамуына «Дүрбі», «Тоқаш», «Жасырынбақ» жаттығуларын орындауға болады. Иек пен жұмсақ тандай да қатысады, олар бірде көтеріліп, бірде төмен түседі. Жұмсақ тандай төмен түскенде, ауа мұрыннан шығып, содан «м», «н», «ң» - дыбыстары пайда болады. «Жөтелу», «Есінеу» жаттығулары жұмсақ тандайды дамытуға арналған. Сонымен дыбыстар пайда болғанда, айтылғанда еріндер тіл тиісті орында болу керек.

Артикуляциялық жаттығуларды қалай орындайды?

Жаттығуды орындау үшін балалар орындыққа отырады, арқаларын түзу, қолдары мен аяқтарын бос ұстау керек. Балаларға логопедтің, тәрбиешінің беті көрініп тұрады. Әр баланың жаттығуды қалай орындағанын көру керек. Жаттығуды орындау үшін алдымен түсіндіріп, қимылын көрсетіп, оны барлық баланың орындауын бақылау қажет.

Жаттығуларды бастапқы кезде орындағанда, баланың тілі қатайды, қимылдары дәл болмайды, орындай алмай қалады. Бірнеше сабақтардан кейін біртіндеп қимылдарының қатаюы жойылып, жаттығуларды дәл, жеңіл орындайтын болады.

Балалардың барлығы бірдей дұрыс орындап кетпейді, сондықтан ата-ана және тәрбиеші жеке жұмыс жүргізеді. Балаға жаттығуды дұрыс орындамайсың деп айтуға болмайды, ол тіпті орындамауы мүмкін, сондықтан баланы мадақтап, көтермелеу керек.

Артикуляциялық жаттығуларды ата-ана үйде баласымен бірге айнаның алдына дұрыс отырып орындауы қажет. Жаттығудың орындалуын ата-ана өзі нақты білуі қажет. Дұрыс орындамай келесі жаттығуға көшуге болмайды. Артикуляциялық жаттығуға жауапкершілікпен қарау керек. Себебі, ол дыбыстарды дұрыс айтқызып, бекіту үшін жүргізілетін дайындық жұмысы.

Сөз ұйқастар мен ұсақ қозғалыстардың дамуына ойын жаттығулар

Сөзұйқастар дыбыстардың айтылуын бекіту үшін пайдаланылады. Белгілі бір дыбысқа сөзұйқастарды айта отырып, қимылдармен көрсетуге болады. Мысалы: **«С» дыбысына арналған сөзұйқас:**

- Са – са – са,
- Ызындайды маса (масаның ұшуын қолмен көрсету).
- Төртке бірді қосу (4 саусаққа 1 саусақты қосу).

- Сы – сы – сы,
- Әжемнің ауырады басы.
- «Қ» дыбысына арналған сөзұйқас:**
- Қа – қа – қа,
- Шұбар тауық ымыртта.
- Тапты аппақ жұмыртқа (2 қолды бір-біріне қосып, дөңгелетіп, жұмыртқаға ұқсату).
- Қар – қар – қар,
- Көше бойы омбы қар (омбы - қалың қарды, қалың қардан жүруді көрсету).
- Оқ – оқ – оқ,
- Допты кел соқ (оң, сол аяқты алмастырып тебу).

Сөзұйқастарды сабақтарда жиі қолданған дұрыс, өйткені балаларға өте ұнайды. Балалардың көңіл-күйлері көтеріліп, бар ынтасын салып, сөзұйқасты қайталайды және жаттайды. Сөзұйқасты айта отыра, үйренген дыбыстарды сөздерде, сөйлемдерде бекітеді.

Саусақтар да тәрбие құралы болған. Адамның он екі мүшесінің тіршілікте атқарар міндеті зор. Соның ішінде екі қолға бес-бестен біткен он саусақты күнделікті қажетті жұмыстарды атқаруға пайдаланатынымыз белгілі. Сонымен қатар ертеден бізге жеткен «Қуырмаш» ойынынан саусақ атауларын бала тәрбиелеуге, оның тілін жетілдіруге, ойынға қолданған.

Балалар саусақтардың атын айтып үйренеді.

- 1-ші саусақ - «Бас бармақ»
- 2-ші саусақ - «Балаң үйрек» немесе «Сұқ саусақ»
- 3-ші саусақ - «Ортан терек»
- 4-ші саусақ - «Шылдыр шүмек»
- 5-ші саусақ - «Кішкентай бебек»

АҚ ТАУЫҚ

**Ақ тауық-ау, ақ тауық,
Ақ тауық неден қақсауық ?
Ертем енен қыт- қыттайды
Ауламыздан бір шықпайды.**

**Бас бармақ пен сұқ саусақты түйістіріп,
қалған саусақтарды бір-бірінің үстіне
қиылыстырып келтіру.**

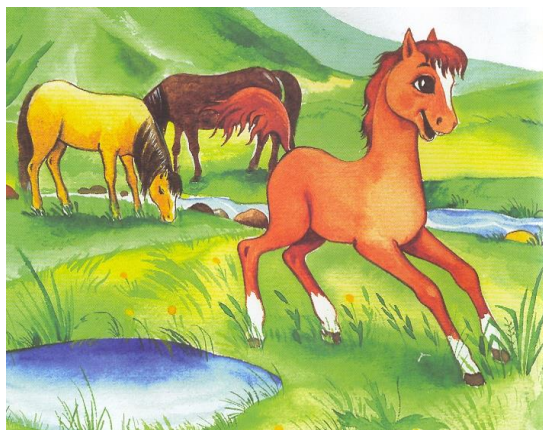
АТ

**Атымды жақсы көремін.
Арпа, сұлы беремін
Күтемін баптап қараймын.
Жалын талдап тараймын.**

**Оң қолдың саусақтарын бүгіп, сол қолдың
алақанына беттестіру. Бас бармақтарды
қайшылау.**

**Оң қолдың саусақтарымен сол
қолдың бас бармағын ұстағандай қалыпқа
келтіру.**

Тіл мүкістігі бар балалардың ұсақ қозғалыстары, саусақтарының қимылдары баяу жетілген. Сондықтан саусақтардың қимыл-қозғалыстарын дамытудағы арнайы жұмыстар балалардың тілін жетілдіріп, дыбыстардың дұрыс айтылуына пайдасын тигізеді. Сол себепті саусақтармен түрлі жаттығулар қолданылады. Мысалы: «Қаз-қаз бас», «Не қалай айтады?», «Гүл», «Гүл мен күн», «Жемістер», «Кіржуу», «Ақ тауық», «Ат» т.б.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Өмірбекова Қ.Қ., Өмірбекова С. Ж. «Ш, р, л, с дыбыстарын түзетуге арналған жұмыс дәптерлері». – Алматы, «Алматы кітап», 2002.
2. Мырза Әли Қ. «Менің алғашқы әліппем». – Алматы, «Алматы кітап», 2001.
3. Байтокова Г.С. «Әсем сөйлеп үйренейік». – Астана, 2003.
4. Әбуова Ғ.Қ., Есенова С.М., Байтокова Г.С. «Тіл түзету жұмысының дидактикалық материалдары». – Астана, 2006.
5. Байтокова Г.С. «Ғажайып дыбыстар әлемінде» – Астана, 2013.

МРНТИ 14.35.05

УДК 378.37

Төлеген М.Ә.¹, Радченко Н.Н.²

доктор философии (PhD), профессор, mukhtar_t80@mail.ru

к.п.н., асс.профессор, radchenkon76@inbox.ru

*НАО «Восточно-Казахстанский университет имени Сарсена Аманжолова»,
город Усть-Каменогорск, Казахстан*

**ЭТАПЫ ПРОВЕДЕНИЯ КРАУДСОРСИНГА КАК ПРЕДИКТОРА
ТРАНСФЕССИОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ У БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ**

Аннотация

Статья посвящена определению этапов проведения краудсорсинга как предиктора трансфессиональных компетенций у будущих специалистов, так как в педагогической науке практически отсутствуют эмпирические исследования и теоретические знания о структуре технологии краудсорсинга. В результате были выделены и систематизированы пять основных этапов использования технологии краудсорсинга для прогнозирования трансфессиональных компетенций у будущих специалистов: организационный этап, этап привлечения целевой аудитории, генерация идей, фильтрация идей и этап голосования.

Ключевые слова: краудсорсинг; трансфессиональные компетенции; прогнозирование; этапы краудсорсинга; профессиональная подготовка.

Төлеген М.Ә.¹, Радченко Н.Н.²

философия докторы (PhD), профессор, mukhtar_t80@mail.ru

п.ғ.к., асс.профессор, radchenkon76@inbox.ru

*"Сәрсен Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университеті" КЕАҚ,
Өскемен қаласы, Қазақстан*

**БОЛАШАҚ МАМАНДАРДЫҢ ТРАНСФЕССИЯЛЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТЕРІН
БОЛЖАУШЫ РЕТІНДЕ КРАУДСОРСИНГ КЕЗЕҢДЕРІ**

Аңдатпа

Мақала болашақ мамандардың трансфессиялық құзыреттіліктерін болжаушы ретінде краудсорсинг кезеңдерін анықтауға арналған, өйткені педагогика ғылымында краудсорсинг технологиясының құрылымы туралы эмпирикалық зерттеулер мен теориялық білім жоқ. Нәтижесінде болашақ мамандардың трансфессиялық құзыреттіліктерін болжау үшін краудсорсинг технологиясын қолданудың бес негізгі кезеңі анықталды және жүйеленді: ұйымдастырушылық кезең, мақсатты аудиторияны тарту кезеңі, идеяларды қалыптастыру, идеяларды сүзу және дауыс беру кезеңі.

Түйінді сөздер: краудсорсинг; транс кәсіби құзыреттілік; болжау; краудсорсинг кезеңдері; кәсіби дайындық.